

การพัฒนาวัดเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธจากทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน :
กรณีศึกษา ผ้าผะเหวดโบราณ วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ
Developing Temple to Buddhist Learning Resource from Cultural Capital of
Community: Case Study Ancient Phawaet Cloth, Watpasakdaram,
Thamuang Sub-district, Selaphum District, ROI Et Province

สนั่น ประเสริฐ
พระวัชรคุณบัณฑิต
พระอธิการฐวุฒิ สิริจันโท
พระครูภาวนาพัฒน์บัณฑิต
ไพฑูรย์ สวนมะไฟ
พระครูสุตวรธรรมกิจ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
Sanan Prasert
Phrawacharakunbandit
Abbot Nattavut Sirichantho
Phrakrubhavanaphatthanabandit
Phaitoon Suanmaphai
Phrakrusutaworathamakit
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi Et Buddhist College
E-mail: snanpras@gmail.com

รับบทความ: 16 กุมภาพันธ์ 2569; แก้ไขบทความ 5 เมษายน 2569; ตอรับบทความ: 7 เมษายน 2569

Received: February 16, 2026; Revised: April 5, 2026; Accepted: April 7, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเป็นมาและคุณค่าผ้าผะเหวดโบราณ วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด 2) สังเคราะห์องค์ความรู้วิถีพุทธจากผ้าผะเหวดโบราณ วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และ 3) จัดทำฐานข้อมูลองค์ความรู้วิถีพุทธจากผ้าผะเหวดโบราณ วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative Research) พื้นที่วิจัยคือ วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มเป้าหมายจำนวน 25 รูป/คน เครื่องมือการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า ผ้าผะเหวดโบราณวัดป่าสักดาราม จ.ร้อยเอ็ด เป็นมรดกทางวัฒนธรรมล้ำค่าที่สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในช่วง พ.ศ. 2464–2471 โดยใช้สีฝุ่นบนผ้าฝ้ายเล่าเรื่องพระเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ ด้วยศิลปะแบบสันนิษฐานที่สะท้อนภาพลักษณ์ทางประวัติศาสตร์รัชสมัย ร.6 ด้านคุณค่า ผ้าผะเหวดนี้ทำหน้าที่เป็น “สื่อการสอนธรรมะ” และ “หอศิลป์เคลื่อนที่” ที่เชื่อมโยงความเชื่อเรื่องทานบารมีและการเกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรยเข้ากับวิถีชีวิตชาวอีสาน ภาพเขียนได้บันทึกหลักฐานทางสังคมทั้งด้านสภาพแวดล้อมป่าหิมพานต์ที่อุดมสมบูรณ์ และวิถีชีวิตที่เป็นรูปธรรม เช่น การเกษตรกรรม การลงแขก และการละเล่นพื้นบ้าน องค์ความรู้วิถีพุทธ ประกอบด้วย ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การปกครอง ความรัก และวิถีชีวิต ส่วนฐานข้อมูลองค์ความรู้ผู้วิจัยจัดทำเป็นตารางตามรายการองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

คำสำคัญ: การพัฒนาวัด; แหล่งเรียนรู้วิถีพุทธ; ทูทางวัฒนธรรมของชุมชน; ผ้าพะเหวดโบราณ

Abstract

This research article aims to: 1) study the ancient *Phra Wet* cloth mural at Pa Sakdaram Temple, Tha Muang Subdistrict, Selaphum District, Roi Et Province; 2) synthesize Buddhist way-of-life knowledge from the ancient *Phra Wet* cloth mural at Pa Sakdaram Temple, Tha Muang Subdistrict, Selaphum District, Roi Et Province; and 3) develop a database of Buddhist way-of-life knowledge derived from the ancient *Phra Wet* cloth mural at Pa Sakdaram Temple, Tha Muang Subdistrict, Selaphum District, Roi Et Province. This study employed qualitative research methodology. The research site was Pa Sakdaram Temple in Tha Muang Subdistrict, Selaphum District, Roi Et Province. The target group consisted of 25 monks and lay participants. The research instrument was an interview form. Data were collected through in-depth interviews and analyzed using descriptive methods.

The findings revealed that the ancient *Phra Wet* cloth mural of Pa Sakdaram Temple, Roi Et Province, is a valuable cultural heritage item, presumed to have been created between 1921 and 1928 CE (B.E. 2464–2471). Painted with powdered pigments on cotton fabric, it narrates the 13 chapters of the Vessantara Jataka in a realist artistic style reflecting the historical context of the reign of King Rama VI. In terms of value, this *Phra Wet* cloth functions as both a “Dhamma teaching medium” and a “mobile art gallery,” linking beliefs in the perfection of generosity (*dāna pāramī*) and rebirth in the era of Maitreya Buddha with the Isan way of life. The paintings also record social evidence, including the rich environment of the Himmaphan forest and concrete aspects of daily life such as agriculture, communal labor exchange, and traditional folk games. The synthesized Buddhist way-of-life knowledge includes generosity, governance, love, and ways of living. The researcher organized the knowledge database into a table based on the categories of knowledge obtained from the study.

Keywords: Developing Temple; Buddhist Learning Resource; cultural Capital of Community; Ancient Phawaet Cloth

บทนำ

ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) หมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่เกิดจากความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี ภาษา สัญลักษณ์ และรูปแบบการดำรงชีวิต ซึ่งสังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งมีคุณค่าและสามารถนำมาใช้สร้างสถานะ โอกาส และพลังในการพัฒนาบุคคลหรือชุมชนได้ แนวคิดนี้ได้รับการอธิบายอย่างเป็นระบบโดย Pierre Bourdieu ซึ่งเสนอว่าทุนทางวัฒนธรรมเป็นหนึ่งในทุนสำคัญที่ส่งผลต่อโครงสร้างสังคมและความเหลื่อมล้ำทางสังคม (Bourdieu, 1986: 243) ในบริบทชุมชน ทุนทางวัฒนธรรมยังหมายรวมถึงภูมิ

ปัญหาท้องถิ่น พิธีกรรม ความเชื่อ ศาสนา ศิลปะพื้นบ้าน และวิถีชีวิตที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หรือการสร้างคามเข้มแข็งของชุมชนได้ (Throsby, 2001: 46) โดยเฉพาะในสังคมไทย วัด ประเพณี และกิจกรรมทางศาสนา ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมสำคัญที่เชื่อมโยงผู้คน การสร้างอัตลักษณ์ และการส่งเสริมการเรียนรู้ทางสังคม (UNESCO, 2013: 132)

ภาคอีสานของประเทศไทยมีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภาษาอีสาน ดนตรีพื้นบ้าน ศิลปะการแสดง และประเพณีต่างๆ ที่เชื่อมโยงทั้งความเชื่อพื้นถิ่นและหลักธรรมทางพุทธศาสนา ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและประเพณีของประเทศไทยมิได้เป็นเพียงมรดกทางปัญญา หากยังเป็นโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและจิตวิญญาณที่ส่งเสริมความสมานฉันท์ รวมถึงเอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และการสานสัมพันธ์ระดับภูมิภาคและนานาชาติ โดยวัฒนธรรมและประเพณีที่หลากหลายนี้ได้หลอมรวมความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ศาสนา และภูมิศาสตร์เข้าด้วยกัน จนกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่กำหนดอัตลักษณ์ความเป็นไทยในเวทีโลก ในระดับจังหวัด ร้อยเอ็ดเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดป่าสักดารา ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ ซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนาน ชุมชนนี้มีการส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย เช่น คัมภีร์โบราณ สมุดข่อยโบราณ และผ้าผะเหวด ซึ่งสะท้อนถึงความมั่งคั่งทางภูมิปัญญาและศิลปะท้องถิ่น (วิกิชุมชน, 2567 : ออนไลน์) ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีในปัจจุบันส่งผลให้ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้เสี่ยงต่อการสูญหาย เนื่องจากคนรุ่นใหม่ขาดความสนใจและการสืบทอด การจัดการองค์ความรู้ในชุมชนยังขาดระบบที่เป็นรูปธรรม ทำให้การถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาไม่ไปอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การขาดนวัตกรรมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธจากทุนทางวัฒนธรรม ทำให้ชุมชนไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างเต็มที่

แหล่งเรียนรู้มีความสำคัญต่อกระบวนการศึกษาและการพัฒนาผู้เรียน เนื่องจากเป็นพื้นที่หรือทรัพยากรที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงความรู้ ประสบการณ์ และการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งในและนอกห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การคิดวิเคราะห์ และการสร้างองค์ความรู้จากประสบการณ์จริง ทำให้การเรียนรู้มีความหมายและเชื่อมโยงกับบริบทของสังคมและชุมชน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2562 : 15) นอกจากนี้แหล่งเรียนรู้นี้ยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทักษะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 เช่น การแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง การใช้เทคโนโลยี การสื่อสาร และการแก้ปัญหา โดยการจัดแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ชุมชนท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ออนไลน์ จะช่วยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกเรียนรู้ตามความสนใจและศักยภาพของตนเอง ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เชิงรุกและสร้างแรงจูงใจในการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2564 : 22) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษา โดยมุ่งปรับปรุงทั้งด้านเนื้อหา สื่อ เทคโนโลยี การจัดสภาพแวดล้อม และการบริหารจัดการให้เหมาะสมกับผู้เรียนและบริบทสังคม การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม สนับสนุนการจัดการเรียนรู้เชิงบูรณาการ และทำให้สถานศึกษาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน (UNESCO, 2020 : 48.)

การพัฒนานวัตกรรมแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธคือวัดมีศิลปะและวัฒนธรรม เช่น ผ้าผะเหวดโบราณ คัมภีร์โบราณ พุทธศิลป์ของวิหารและเจดีย์ เป็นต้น ให้ผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าม่วงจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิง

วัฒนธรรม นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ดังนั้นการศึกษาทุนทางวัฒนธรรม การจัดการองค์ความรู้ และการพัฒนานวัตกรรมแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธจากทุนทางวัฒนธรรม (ผ้าผะเหวดโบราณ) ของวัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อรักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม สร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและคุณค่าผ้าผะเหวดโบราณ วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
2. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้วิถีพุทธจากผ้าผะเหวดโบราณ วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
3. เพื่อจัดทำฐานข้อมูลองค์ความรู้วิถีพุทธจากผ้าผะเหวดโบราณ วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาวัดเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธจากทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน : กรณีศึกษา ผ้าผะเหวดโบราณ วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยดำเนินการจากการศึกษาและการวิจัยเอกสารและการลงสำรวจข้อมูลในภาคสนาม ร่วมกับแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์นี้จะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึก

2. พื้นที่การวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดเอาพื้นที่วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นพื้นที่ในการวิจัย

3. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย คณะผู้วิจัยได้กำหนดเลือกออกเป็น 4 กลุ่ม รวม 25 รูป/คน ได้แก่ 1) พระภิกษุจำนวน 5 รูป 2) ผู้นำชุมชน จำนวน 5 คน 3) ประชาชนชาวบ้าน จำนวน 5 คน 4) ประชาชน จำนวน 10 คน โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มิพบาทเกี่ยวข้องกับประเพณีบุญผะเหวดและมีความรู้เกี่ยวกับผ้าผะเหวดโดยตรง

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยดังกล่าว คณะผู้วิจัยเน้นการศึกษาการมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ มีการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในพื้นที่

1) แบบสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด (Open ended Questionnaire) ให้ตอบโดยเสรี

2) การสร้างเครื่องมือวิจัย

ขั้นตอนการสร้างแบบสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์ในการวิจัย มีขั้นตอนดังนี้

1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธจากทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน การจัดการองค์ความรู้ จากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2) กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย และสรุปเป็นคำนิยามศัพท์ในการวิจัย

3) สร้างแบบสัมภาษณ์จากกรอบเนื้อหาเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

4) นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ ทำการตรวจเนื้อหา

5) แก้ไขปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ นำแบบสัมภาษณ์ไปดำเนินการต่อไป

ส่วนเครื่องมือในการจัดทำฐานข้อมูล ได้แก่ คิวอาร์โค้ด สำหรับบันทึกและสแกนศึกษาข้อมูล

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์ตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1) ผู้วิจัยทำการขอหนังสือขออนุญาตในการสัมภาษณ์

2) การเก็บรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

(1) ขั้นตอนเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยพิจารณาว่าผู้ให้ข้อมูลนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ มีคุณสมบัติตรงตามความต้องการ สามารถตอบปัญหาที่ต้องการเกี่ยวข้องได้หรือไม่ รวมทั้งพิจารณาความเป็นไปได้ที่จะเข้าไปศึกษา ตลอดจนพิจารณาความสะดวกและความปลอดภัยในการเดินทาง

(2) ขั้นตอนแนะนำตัว ผู้วิจัยได้ส่งเอกสารขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูล จากนั้นจึงกำหนดวันเวลาสัมภาษณ์ วิธีการดังกล่าวเป็นการกำหนดบทบาทของผู้วิจัยแบบเปิดเผย (Overt role)

(3) สัมภาษณ์ เพื่อทำความเข้าใจการพัฒนานวัตกรรมเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธจากทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับความคิดเห็นในทัศนะของผู้ให้ข้อมูล มุ่งหาข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้ข้อมูลเชิงพรรณนา มีประเด็นในการสัมภาษณ์ที่ชัดเจน ใช้คำถามอย่างเปิดกว้าง มีการเตรียมตัวก่อนทำการสัมภาษณ์โดยการหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่สัมภาษณ์อย่างเพียงพอ และสร้างความสัมพันธ์ (Rapport) ผู้วิจัยแนะนำตัวตามบทบาทที่กำหนดโดยการสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวก เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เกิดความประทับใจ ไว้วางใจ และกล้าที่จะเปิดเผยข้อมูลให้ผู้สัมภาษณ์ต้องการ การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง ซึ่งถือว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการสัมภาษณ์ในการทำวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์โดยตรง (Face-to-Face) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้มีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพิ่มเติมทางโทรศัพท์ในกรณีของการศึกษาเพื่อเป็นการเติมเต็มข้อมูลระหว่างการเก็บข้อมูล ให้ได้ข้อมูลเชิงลึกมากยิ่งขึ้น การรวบรวมข้อมูลประกอบเพิ่มเติม รวบรวมข้อมูลทุกส่วนเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก โดยการ สัมภาษณ์ บันทึกเสียง ถ่ายรูป สมุดบันทึก และถอดความออกมาเรียบเรียงต่อไป ส่วนการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลใช้วิธีสามเส้า คือเทียบเคียงข้อมูลจากการสัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมาย เวลา และสถานที่ที่แตกต่างกัน

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา แบบหาความหมาย วิธีการตีความสร้างข้อสรุป จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม อ่านบททวนหลายรอบ Coding จัดหมวดหมู่ (Category) สร้างธีม (Theme) สังเคราะห์เชิงทฤษฎี สร้างข้อสรุปตามรูปแบบ ความหมาย และผลกระทบของปรากฏการณ์ที่รับรู้

สรุปผลการวิจัย

1. ผ้าผะเหวดโบราณ วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

1.1. ความเป็นมาและลักษณะทางกายภาพ

ผ้าผะเหวด (พระบุญ) วัดป่าสักดาราม จ.ร้อยเอ็ด เป็นมรดกทางวัฒนธรรมล้ำค่า เดิมสันนิษฐานว่ามีอายุกว่า 400 ปีตามการสร้างวัด แต่จากการวิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมใหม่ (การแต่งกายสตรีรัชสมัย ร.6, ชุ่มประตูปแบบตะวันตก, เครื่องแบบทหาร) พบว่าเขียนขึ้นในช่วง พ.ศ. 2464 – 2471 ผ้าผะเหวดทำจากผ้าฝ้าย ทอเครื่อง หน้ากว้าง 90 ซม. ยาว 21 เมตร เขียนด้วยสีฝุ่นธรรมชาติ เล่าเรื่องพระเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ การจัดวางภาพแบบ สัจนิยม ยึดสถานที่ (Map-like) มากกว่าลำดับเวลา และมีการวาดตัวละครซ้ำเพื่อแสดง การเคลื่อนไหว

แผนภาพที่ 1 กัณฑ์ทศพร

1.2. คุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม

1) ด้านศาสนา เป็น “สื่อการสอนธรรมะ” ผ่านภาพวาดสำหรับผู้ที่ไม่อ่านเขียน เน้นเรื่องทาน บารมี 2) ด้านศิลปะ เป็น หอศิลป์เคลื่อนที่ สะท้อนศิลปะแบบ Naive Art และวิถีชีวิตชาวอีสานในอดีต 3) ด้านจิตใจ เชื่อว่าการร่วมแห่และฟังเทศน์มหาชาติจบในวันเดียว จะได้เกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย 4) ด้านสังคม เป็นศูนย์รวมจิตใจและความสามัคคีของคนในชุมชนผ่านงานบุญประเพณี

ผ้าผะเหวดโบราณของวัดป่าสักดารามไม่ได้มีการแสดงให้คนทั่วไปได้ศึกษาตลอดเวลา เนื่องจากข้อจำกัดทางศิลปะบางอย่าง เช่น ป้องกันการเปลี่ยนแปลงหรือสีกร่อนของผ้าและสี เป็นต้น แต่จะเปิดให้ชมเวลาวัดจัดงานบุญผะเหวด และมีคนสนใจขอศึกษาเป็นกรณีพิเศษ ที่ผ่านมามีการศึกษาวิจัยและจัดทำฐานข้อมูลในมิติโบราณคดี/ศิลปะ เช่น การศึกษาวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด เป็นต้น ซึ่งการ

ศึกษาวิจัยดังกล่าวทำให้ได้องค์ความรู้เชิงโบราณคดี/ศิลปะ เช่น ยุคสมัยของการเขียนผ้าผะเหวด ผ้าและสีที่ใช้ทำผ้าผะเหวด เป็นต้น

2. องค์ความรู้วิถีพุทธจากผ้าผะเหวดโบราณ วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

เวสสันดรชาดก ได้รับการยกย่องว่าเป็นชาดกแห่งทานบารมี อันสะท้อนการบำเพ็ญคุณธรรมขั้นสูงของพระโพธิสัตว์ และเป็นต้นแบบทางจริยธรรมที่หล่อหลอมวิถีชีวิตพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะในสังคมไทย – ลาว การศึกษาเชื่อมโยงคติการให้ทานกับ ผ้าผะเหวด ซึ่งเป็นสื่อวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดเรื่องราวชาดกผ่านภาพเขียนและพิธีกรรม ทำให้หลักธรรมที่เป็นนามธรรมกลายเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ง่ายในชุมชน การให้ทานของพระเวสสันดรแสดงถึงทานบารมีขั้นสูงหรือปรมาตถทาน คือการสละทั้งทรัพย์ อำนาจ บุตร และพระมเหสี เพื่อฝึกจิตให้คลายความยึดมั่นตามหลักไตรลักษณ์ และมุ่งประโยชน์สุขของสรรพสัตว์เป็นสำคัญ ทานกัมมที่ซึ่งกล่าวถึงการบริจาคช้างปัจจัยนาคร สะท้อนการให้ที่ก้าวข้ามผลประโยชน์ส่วนตน แม้ต้องเผชิญแรงต้านจากสังคม แต่ถือเป็นการยืนหยัดในคุณธรรมระยะยาว

ผ้าผะเหวดทำหน้าที่เป็นสื่อการเรียนรู้ทางศีลธรรมของชุมชน เชื่อมโยงศาสนา ศิลปะ และพิธีกรรม ทำให้คติการให้ทานถูกซึมซับผ่านการดู ฟังเทศน์ และการมีส่วนร่วมของคนทุกวัย ส่งผลให้หลักธรรมถูกแปรรูปเป็นพฤติกรรมจริง เช่น การทำบุญ การแบ่งปัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในระดับชุมชน การให้ทานช่วยพัฒนาทั้งจิตใจและสังคม ลดความเห็นแก่ตัว เสริมสร้างเมตตา ความไว้วางใจ และความสามัคคี อีกทั้งช่วยธำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรมผ่านประเพณีบุญผะเหวด จนกลายเป็นทุนทางศีลธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน โดยสังเคราะห์ โมเดลการพัฒนาชุมชนตามแนวพุทธเริ่มจากฐานคตินิยมในชาดก ถ่ายทอดผ่านสื่อวัฒนธรรม และพิธีกรรม เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วม นำไปสู่การปฏิบัติจริง และส่งผลเป็นสุขภาวะชุมชนที่ยั่งยืน ทั้งด้านจิตใจ สังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ

กัณฑ์หิมพานต์ วนปเวศน์ และมหาพน พรธรรมาปาและต้นไม้มิได้มีไว้เพียงตกแต่งภาพ แต่ใช้สร้างบรรยากาศ “ป่าหิมพานต์” ให้ศักดิ์สิทธิ์ งดงาม และลึกลับ เพื่อสื่อถึงการบำเพ็ญบารมีของพระเวสสันดร พรธรรมาปาที่ปรากฏแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มสำคัญ คือ กลุ่มไม้ดอก เช่น กรรณิการ บัวหลากหลายชนิด มณฑา และลำดวน ซึ่งใช้สื่อความงาม ความหอม และความศักดิ์สิทธิ์ของป่า อีกกลุ่มคือไม้ผล เช่น มะม่วง มะขามป้อม สมอ ลูกหว้า กล้วยป่า และต้นหว้า ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและที่พึ่งพิงของพระเวสสันดรและครอบครัวระหว่างการบำเพ็ญพรต ลักษณะของป่าในภาพยังสื่ออารมณ์ได้ 2 แบบ คือ ป่ารื่นรมย์ในกัณฑ์มหาพน ที่เต็มไปด้วยชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ เพื่อชี้นำสู่ที่ประทับของพระโพธิสัตว์ และป่าวิเวกน่ากลัวในกัณฑ์มัทรี ที่บรรยายให้มีดสลัวหรือมีลางร้าย เพื่อสะท้อนความโศกเศร้าและความหวาดหวั่นของพระนางมัทรี โดยรวม การวาดพรรณไม้และป่าในผ้าผะเหวดจึงมีบทบาทเชิงสัญลักษณ์ ช่วยเล่าเรื่อง เสริมอารมณ์ และถ่ายทอดคติธรรมผ่านภาพธรรมชาตินี้ ไม่ใช่เพียงการตกแต่งฉากเท่านั้น

กัณฑ์กุมารและมัทรี แม้เน้นเรื่องทานบารมี แต่เนื้อหาถูกขับเคลื่อนด้วย “ความรัก” หลายมิติ ซึ่งทำให้ตัวละครต้องตัดสินใจอย่างยากลำบาก ความรักแรกคือความรักระหว่างสามีภรรยา พระนางมัทรีทรงติดตามพระเวสสันดรไปอยู่ป่า แสดงถึงรักแท้และความเป็นคู่บารมีที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขและสนับสนุนกันในทุกทางธรรม อีกมิติหนึ่งคือความรักของพ่อแม่ต่อลูก ซึ่งเป็นจุดขัดแย้งทางอารมณ์สำคัญ พระนางมัทรีทรงทุกข์โศกอย่างยิ่งเมื่อไม่พบลูก แสดงถึงความรักของแม่ที่ลึกซึ้งและบริสุทธิ์ ขณะที่พระเวสสันดรต้องอดทนต่อความผูกพันส่วนตัวในการบริจาคบุตรทาน มิใช่เพราะไม่รักลูก แต่เพื่อยกระดับจากความรักเฉพาะบุคคลไปสู่ความเมตตาอันยิ่งใหญ่

ความรักระดับสูงสุดคือความรักต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ หรือมหากรุณา ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้พระเวสสันดรยอมสละทุกสิ่งเพื่อมุ่งสู่การตรัสรู้และช่วยเหลือสัตว์โลก โดยรวม เรื่องนี้จึงแสดงให้เห็นว่าความรักเป็นพลังสำคัญที่เชื่อมโยงชีวิตครอบครัว คุณธรรม และอุดมคติทางศาสนาเข้าด้วยกัน

ภาพในกัณฑ์หิมพานต์สะท้อนวิถีชีวิตคนโบราณอย่างหลากหลาย ทั้งด้านศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม เช่น หมอลำ การทอผ้า ไถนา หาลำ ปลา ลำสัตว์ ต้มข้าว และทำอาหารเลี้ยงแขก แสดงให้เห็นชีวิตชุมชนที่ผูกพันกับธรรมชาติและการพึ่งพาอาศัยกัน หมอลำโบราณมีลักษณะเรียบง่าย เน้นการเคลื่อนไหวตามจังหวะแคน ใช้ทั้งในพิธีกรรม การสอนวรรณคดีและศีลธรรม รวมถึงความบันเทิงของชุมชน ส่วนการไถนาเป็นหัวใจของชีวิตเกษตรกรรม ใช้แรงงานวัวควาย เครื่องมือไม้ และสัมพันธ์กับฤดูกาล พร้อมความเชื่อเรื่องพระแม่ธรณีและพระแม่โพสพ อีกทั้งยังสะท้อนความร่วมมือแบบลงแขกในสังคม การพายเรือทอดแหหาลำปลาแสดงภูมิปัญญาการยังชีพที่อาศัยความชำนาญ ความเจ็บ และความเข้าใจธรรมชาติ ขณะที่การล่าสัตว์เป็นทั้งการดำรงชีวิต การเรียนรู้ในเวศ และมีจารีตควบคุมเพื่อรักษาสมดุลป่า การต้มข้าวด้วยครกกระเดื่องเป็นเทคโนโลยีพื้นบ้านที่ใช้แรงงานคน สะท้อนเศรษฐกิจครัวเรือน ความร่วมมือในครอบครัว และการรักษาคุณค่าทางอาหาร ส่วนการทำอาหารเลี้ยงแขกเป็นกิจกรรมสังคมสำคัญ แสดงน้ำใจ การรวมแรงชุมชน และสถานะของเจ้าภาพ พร้อมทั้งสืบทอดภูมิปัญญาอาหาร

3. ฐานข้อมูลองค์ความรู้วิถีพุทธจากผ้าผะเหวดโบราณ

ตารางที่ 1 ฐานข้อมูลองค์ความรู้วิถีพุทธจากผ้าผะเหวดโบราณ สรุปสาระสำคัญแสดงเป็นตาราง ดังนี้

ประเด็น	สาระสำคัญ
ความเป็นมา	ผ้าผะเหวดโบราณเก็บรักษาโดยหลวงปู่สมสิทธิ์ รุกขิตสีโล วัดป่าสักดารา มสันนิษฐานอายุราว 400–450 ปี สร้างใกล้เคียงช่วงก่อตั้งวัด (พ.ศ. 2110) ทำจากผ้าฝ้ายทอ ขนาดกว้าง 80 ซม. ยาว 21 เมตร ใช้สีธรรมชาติและมีการซ่อมด้วยสีเคมีภายหลัง เชื่อว่านำมาจากบ้านกุดข้าวปุ้น และเขียนโดยช่างบ้านชีทวน
ลักษณะ	ภาพเขียน 2 มิติ จัดวางแบบยี่ดสถานที่มีมากกว่าลำดับเวลา (ลักษณะคล้ายแผนที่) เล่าเรื่องจากขวาไปซ้ายและวนกลับ แบ่งฉากด้วยเส้น/ต้นไม้/กำแพง วาดตัวละครซ้ำเพื่อแสดงเวลา มีหลักฐานบางส่วนชี้ว่าอาจร่วมสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น การแต่งกาย วิถีชีวิต และศิลปะผสมไทย-ตะวันตก คล้าย วัดทุ่งศรีเมือง วัดบ้านประตูชัย และ วัดโสมนัสราชวรวิหาร
แก่นแนวคิด	เป็นชาดกแห่ง “ทานบารมี” สะท้อนการเสียสละขั้นสูงของพระโพธิสัตว์ และเป็นต้นแบบจริยธรรมของสังคมไทย-ลาว
ผ้าผะเหวดในฐานะสื่อ	เป็นสื่อวัฒนธรรมที่แปลงหลักธรรมให้เข้าใจง่าย ผ่านภาพ พิธีกรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชน
บทบาทของภาพผ้าผะเหวด	เป็นทั้งสื่อธรรมะ บันทึกวิถีชีวิต และสะท้อนโครงสร้างสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

ประเด็น	สาระสำคัญ
คุณค่า	ด้านศาสนา สื่อสอนพระเวสสันดร ๑๓ กัณฑ์ ปลุกฝังทานบารมี ด้านศิลปะ/ภูมิปัญญา ใช้วัสดุธรรมชาติ มีอักษรธรรม-ไทยน้อย เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ ด้านจิตวิญญาณ เชื่อว่าได้บุญจากการฟังเทศน์มหาชาติครบ และสร้างบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ ด้านสังคม เป็นศูนย์รวมความร่วมมือและความสามัคคีของชุมชน ด้านการศึกษา เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น
อิทธิพลของคำสอน	ผลต่อพฤติกรรม ทำให้เกิดการปฏิบัติจริง เช่น การทำบุญ การแบ่งปัน และการช่วยเหลือเกื้อกูล ผลต่อสังคม ลดความเห็นแก่ตัว เสริมเมตตา ความไว้วางใจ และความสามัคคี เป็นทุนทางศีลธรรมและวัฒนธรรม
โมเดลการพัฒนาชุมชน	เริ่มจากคติธรรม → ถ่ายทอดผ่านสื่อ/พิธีกรรม → เรียนรู้ร่วม → ปฏิบัติจริง → เกิดสุขภาวะยั่งยืน
ภาพประกอบ กัณฑ์ที่ 1-13	กัณฑ์ที่ 1 ทศพร พระอินทร์ประทานพร 10 ประการ แก่พระนางผุสดี ก่อนจุติ กัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์ พระเวสสันดรประทานช้างปัจจัยนาเคนทร์และลูกชาวเมืองเนรเทศไปอยู่ป่าหิมพานต์ กัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์ พระเวสสันดรทรงบริจาค สัตตสตกมมหาทาน (มหาทาน 7 อย่าง) กัณฑ์ที่ 4 วณปเวสน์: พระเวสสันดร พร้อมพระนางมัทรี พระโอรส และพระธิดา เสด็จไปบำเพ็ญพรตที่ป่าหิมพานต์ กัณฑ์ที่ 5 ชูชก พราหมณ์ชูชกได้นางอมิตตาเป็นภรรยาและออกเดินทางไปขอกัณฑ์และชาลีมาเป็นคนรับใช้ กัณฑ์ที่ 6 จุลพน ชูชกหลอกพรานเจตบุตรให้บอกทางสู่อาศรมของพระเวสสันดรและพระนางมัทรี กัณฑ์ที่ 7 มหาพน ชูชกหลอกอัจจุตฤณีให้บอกทางไปหาพระเวสสันดร กัณฑ์ที่ 8 กุมาร พระเวสสันดรประทานกัณฑ์และชาลีแก่ชูชก กัณฑ์ที่ 9 มัทรี พระนางมัทรีตามหาพระกุมารทั้งสองและสลบไปเมื่อรู้ความจริง กัณฑ์ที่ 10 สักกบรรพ พระอินทร์แปลงกายมาขอพระนางมัทรีกับพระเวสสันดร กัณฑ์ที่ 11 มหาราช ชูชกหลงทางพาพระกุมารเข้านครสีพี และพระเจ้าสุยชัยทรงไถ่กุมารทั้งสอง

ประเด็น	สาระสำคัญ
	กัณฑ์ที่ 12 ฉกษัตริย์ กษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ คือ พระเจ้าสุริยชัย พระนางผุสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา และพระชาลี ทรงพบกันและสลับไปก่อนสิ้นคืนสติ
	กัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์ ชาวเมืองทูลเชิญและต้อนรับพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา และพระ ชาลี กลับสู่พระนครดั้งเดิม

ฐานข้อมูลดังกล่าวนี้คณะผู้วิจัยพัฒนาจากการสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาและคุณค่าของผ้าผะเหวดโบราณ และองค์ความรู้วิถีพุทธ รวมทั้งวิถีชีวิตจากภาพผ้าผะเหวดโบราณ ซึ่งฐานข้อมูลดังกล่าวสามารถเข้าถึงได้โดยการสแกนคิวอาร์โค้ด

อภิปรายผล

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. ผ้าผะเหวดโบราณ วัดป่าสักคาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

การกำหนดอายุสมัยของผ้าผะเหวดไม่ควรยึดถือเพียงคำบอกเล่า (Oral History) ที่ว่ามีอายุ 400 ปี แต่ต้องใช้การวิเคราะห์ รหัสทางวัฒนธรรม ในภาพเขียน และการจัดวางภาพแบบ Map-like orientation สอดคล้องกับงานวิจัยของอภิวิชญา นาเลิง (2558) เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบผ้าผะเหวดอีสาน” ที่พบว่า ภาพเขียนบนผืนผ้าไม่ได้เป็นเพียงภาพเล่าเรื่อง แต่เป็น ระบบสัญลักษณ์ ที่สะท้อนความคิด ค่านิยม และบริบททางสังคมของแต่ละยุคสมัย ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานในการตีความเชิงเวลาและพัฒนาการทางวัฒนธรรมได้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของจากรุวรรณ ธรรมวัตร (2558) เรื่อง “ถอดรหัสวัฒนธรรม” ในภาพผะเหวด ที่พบว่า องค์ประกอบภาพแต่ละฉากมีทั้งความหมายตรงและความหมายแฝง อันเกิดจากการประกอบสร้างของช่างพื้นบ้านตามบริบทสังคมในช่วงเวลานั้น ๆ สอดคล้องกับงานวิจัยของชาญยุทธสอนจันทร์ (2559) เรื่อง “ผ้าผะเหวดอีสาน: โครงสร้างของนิทาน, อนุภาคตัวละครและภาพสะท้อนวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น” ที่พบว่า ผ้าผะเหวดมีลักษณะการเล่าเรื่องแบบไม่เป็นเส้นตรง มีทั้งการจัดภาพแบบกระจาย ช้อนเหตุการณ์ และการเคลื่อนทิศทางไปมา ซึ่งสะท้อนลักษณะ “Map-like orientation” หรือการจัดวางเชิงพื้นที่มากกว่าลำดับเวลา

ประเพณีบุญผะเหวด (เดือนสี่) เป็นการยืนยันถึงความเข้มแข็งของระบบจารีตท้องถิ่น ที่เป็นเช่นนี้เพราะแสดงถึงความเป็นอยู่ที่ดี และความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจทำบุญสืบทอดพระพุทธศาสนาของชาวบ้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวิกรมธรรมธัช (พิระ ปิยธมโม) (2562) เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คติความเชื่อของชาวอีสานที่มีต่อประเพณีบุญผะเหวด: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดร้อยเอ็ด” ที่พบว่า พิธีกรรมดังกล่าวเป็น “กลไกทางวัฒนธรรม” ที่ชุมชนใช้ในการหล่อหลอมความเชื่อและวิถีชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา โดยอาศัยกิจกรรมการทำบุญและการฟังเทศน์มหาชาติเป็นศูนย์กลาง ซึ่งช่วยสร้างความรัก ความสามัคคี และความปรองดองในหมู่คนในชุมชน

2. องค์ความรู้วิถีพุทธจากผ้าผะเหวดโบราณ

การให้ทานของพระโพธิสัตว์ในระดับปรมาตมทานเป็นกระบวนการขัดเกลาจิตใจเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน ที่เป็นเช่นนี้เพราะเป็นการมุ่งประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน สอดคล้องกับงานวิจัย

ของรื้อฟื้น หองแปง และคณะ (2564) เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรในเวสสันดรชาดก” ที่พบว่า คุณค่าต่อตัวบุคคลของพระเวสสันดร เป็นตัวอย่างของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ในการบำเพ็ญทานบารมี เป็นการสละทรัพย์สินของตน เพื่อให้ทานเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ คุณค่าด้านสังคม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก ช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างสงบทุกคนต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเอง

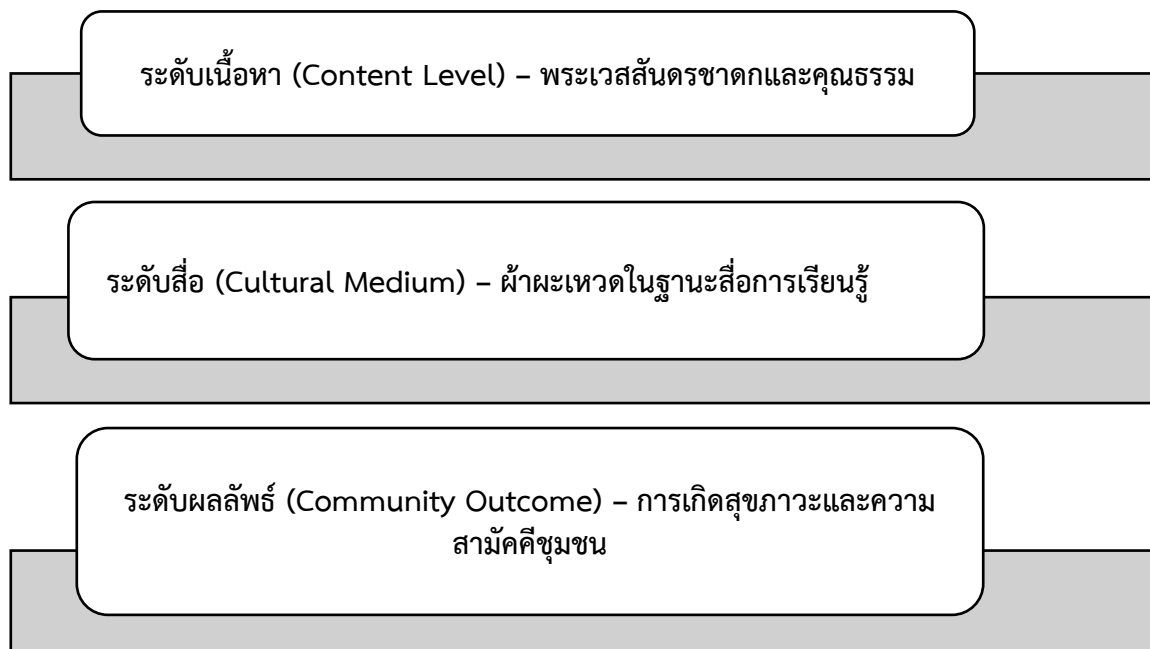
ความสัมพันธ์ระหว่างพระเวสสันดรและพระนางมัทรีที่ปรากฏในกัณฑ์มัทรีเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่เหนือความรักของคนทั่วไป ที่เป็นเช่นนี้เพราะเป็นความรักเชิงเสียสละ มุ่งประโยชน์สุขของผู้อื่นเป็นที่ตั้ง สอดคล้องกับผลการศึกษาของกุสุมา รักษมณี (2549) ในหนังสือ “วรรณคดีไทยเชิงวิเคราะห์” ที่อธิบายว่า กัณฑ์มัทรีเป็นตอนที่สะท้อน “ความรักแบบอุทิศตน” (altruistic love) ได้อย่างเด่นชัด กล่าวคือ พระนางมัทรีมิได้ยึดติดในความเป็นเจ้าของหรือความผูกพันแบบปัจเจก แต่ทรงยอมรับการเสียสละบุตรของพระเวสสันดรด้วยความเข้าใจในเป้าหมายแห่งการบำเพ็ญบารมี อันเป็นการแสดงถึงความรักที่ตั้งอยู่บนปัญญาและศรัทธาในคุณธรรมมากกว่าความยึดมั่นส่วนตน และสอดคล้องกับแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546) ในหนังสือ “พุทธธรรม” ที่กล่าวว่า ความรักในกัณฑ์มัทรีเป็นความรักที่สอดคล้องกับหลัก “อรรถจริยา” และ “เมตตาธรรม” กล่าวคือ เป็นความรักที่มุ่งประโยชน์เกื้อกูลผู้อื่นเป็นสำคัญ มิใช่เพื่อสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งสะท้อนอุดมคติของพระโพธิสัตว์ที่ยอมเสียสละแม้สิ่งที่รักที่สุดเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน

3. ฐานข้อมูลองค์ความรู้วิถีพุทธจากผ้าผะเหวดโบราณ

คุณค่าของเวสสันดรชาดกที่ปรากฏในผ้าผะเหวดโบราณ ประกอบด้วย 1) **ด้านศาสนา** สื่อนสอนพระเวสสันดร 13 กัณฑ์ ปลุกฝังทานบารมี 2) **ด้านศิลปะ/ภูมิปัญญา** ใช้วัสดุธรรมชาติ มีอักษรธรรม-ไทย เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ 3) **ด้านจิตวิญญาณ** เชื่อว่าได้บุญจากการฟังเทศน์มหาชาติครบ และสร้างบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ 4) **ด้านสังคม** เป็นศูนย์รวมความร่วมมือและความสามัคคีของชุมชน 5) **ด้านการศึกษา** เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น สอดคล้องกับผลการศึกษาของจารุวรรณ ธรรมวัตร (2558) เรื่อง “ถอดรหัสวัฒนธรรม” ในภาพผะเหวด ที่พบว่า กระบวนการเทศน์มหาชาติและการมีส่วนร่วมในประเพณีบุญผะเหวดยังเป็น “พื้นที่การเรียนรู้ทางสังคม” ที่ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และทำให้ค่านิยมการให้และการเกื้อกูลถูกปลุกฝังอย่างต่อเนื่อง ส่วนผลการวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลคำสอนในผ้าผะเหวดนั้น ผลต่อพฤติกรรม คือทำให้เกิดการปฏิบัติจริง เช่น การทำบุญ การแบ่งปัน และการช่วยเหลือเกื้อกูล ผลต่อสังคม คือลดความเห็นแก่ตัว เสริมเมตตา ความไว้วางใจ และความสามัคคี เป็นทุนทางศีลธรรม และวัฒนธรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ Robert D. Putnam (2000) ในหนังสือ “Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community” ที่กล่าวว่า การให้ทาน ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของ “ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม” ที่ช่วยเสริมความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชนในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ “โมเดลการพัฒนาวัดเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธจากทุนทางวัฒนธรรม” ซึ่งประกอบด้วย 3 ระดับ ได้แก่

แผนภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่

จากแผนภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้อธิบายได้ ดังนี้

1. เนื้อหาในเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ และคุณธรรมโดยเฉพาะความเสียสละมีความโดดเด่นมาก แก่นองค์ความรู้ 4 มิติ ได้แก่ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สิ่งแวดล้อม ความรัก และวิถีชีวิต
2. ผ้าผะเหวดโบราณของวัดป่าสักดาราม มีบทบาทสำคัญในการเป็นสื่อการเรียนรู้วิถีพุทธ เช่น ความเสียสละ เป็นต้น รวมทั้งวิถีชีวิตคนโบราณ
3. การได้ศึกษาเรียนรู้ การมีจิตสำนึกในคุณธรรมที่ปรากฏในผ้าผะเหวดโบราณ และการปฏิบัติตามคติในผ้าผะเหวดโบราณจะส่งผลคือความสามัคคีและสุขภาวะของคนในชุมชน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

รายงานการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาวัดเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธจากทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน: กรณีศึกษา วัดป่าสักดาราม ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด” มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมความร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน และชุมชน เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับวิถีพุทธ คุณธรรมจริยธรรม และทุนทางวัฒนธรรมชุมชน โดยใช้วัดเป็นฐานการเรียนรู้ ภาคปฏิบัติ เช่น ค่ายคุณธรรม การเรียนรู้ประเพณี และกิจกรรมจิตอาสา

1.2 ควรมีโครงการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และอาสาสมัคร ให้มีทักษะด้านการจัดการเรียนรู้ การสื่อสารสาธารณะ และการใช้สื่อดิจิทัล เพื่อให้สามารถจัดกิจกรรมเรียนรู้วิถีพุทธได้อย่างมีประสิทธิภาพและเข้าถึงคนทุกวัย

1.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัดในพื้นที่ หน่วยงานวัฒนธรรม สถาบันการศึกษา และภาคประชาชน เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ รูปแบบกิจกรรม และทรัพยากร ในการพัฒนาวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน

1.4 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดตั้งกองทุนหรือโครงการสนับสนุนวัดต้นแบบด้านการเรียนรู้วิถีพุทธ โดยสนับสนุนงบประมาณด้านสื่อการเรียนรู้ การปรับปรุงพื้นที่เรียนรู้ เช่น ห้องนิทรรศการ ศูนย์เรียนรู้ชุมชน และสื่อดิจิทัล เพื่อเพิ่มศักยภาพการให้บริการทางการศึกษาแก่ประชาชน

1.5 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการออกแบบ กิจกรรม การจัดการแหล่งเรียนรู้ และการประเมินผล เพื่อให้การพัฒนาวัดสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติการ

2.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรใช้ผลการศึกษาอายุสมัย (พ.ศ. 2464 – 2471) และอัตลักษณ์ศิลปะแบบ Naive Art มาจัดทำเป็นฐานข้อมูลเพื่อยกระดับวัดป่าสักดารามให้เป็น “แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” โดยจัดทำสื่อ นำชมที่อธิบายรายละเอียดวิถีชีวิตชาวอีสานที่ปรากฏบนผืนผ้า

2.2 สถานศึกษาในพื้นที่สามารถนำภาพวิถีชีวิต 5 ด้าน (หมอลำ, การเกษตร, การหาปลา, การดำข้าว, การทำครว) มาเป็นสื่อการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการงานอาชีพ เพื่อให้เยาวชนเห็นรากเหง้าภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

2.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำผลการสังเคราะห์เรื่อง “ปรมัตถทาน” (การให้ที่ก้าวพ้นอัตตา) มาใช้เป็นต้นแบบในการสร้างนวัตกรรมการสื่อสารธรรมะในยุคดิจิทัล โดยใช้ภาพจากผ้าผะเหวดเป็นสื่อกลางในการรณรงค์เรื่องความเอื้อเฟื้อและการแบ่งปันเพื่อลดความขัดแย้งในสังคม

2.4 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำคติเรื่องความรักและมหากรุณาจากกัณฑ์มัทรีและกัณฑ์กุมาร มาเป็นสื่อกลางในการเสริมสร้างสถาบันครอบครัว โดยเน้นการเสียสละเพื่อส่วนรวมและการดูแลเกื้อกูลกันในฐานะเครือญาติ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างผ้าผะเหวดวัดป่าสักดาราม กับผ้าผะเหวดทั่วไป

3.2 ควรมีการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่ปรากฏในผ้าผะเหวดโบราณโดยเฉพาะ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). *แนวทางการจัดการเรียนรู้เชิงรุก*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กุสุมา รักขมณี. (2549). *วรรณคดีไทยเชิงวิเคราะห์*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2558). ถอดรหัสวัฒนธรรมในภาพผะเหวดอีสาน. *วารสารมนุษยศาสตร์กับสังคม*, 1(1), 6–31.
- ชาญยุทธ สอนจันทร์. (2559). ผ้าผะเหวดอีสาน: โครงสร้างของนิทานและการเล่าเรื่อง. *วารสารวิชาการวิถีสังคมมนุษย์*, 4(1), 83–115.

- พระครูวิกรมธรรมธัช (พีระ ปิยธมฺโม). (2562). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ทัศนคติความเชื่อของชาวอีสานที่มีต่อ ประเพณีบุญผะเหวด จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 24(1), 93–106.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รัฐพงศ์ ทองแปง และคณะ. (2564). ศึกษาวิเคราะห์การบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรในเวสสันดรชาดก. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 12(1), 175–187.
- วิกิชุมชน. (2523). *บ้านท่าม่วง*. สืบค้นเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2569, จาก <https://wikicomunity.sac.or.th/community/1229>.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2564). *คู่มือการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- อภิวิชญา นาเลิง. (2558). การเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบผ้าผะเหวดอีสาน. *วารสารวิถีสังคมมนุษย์*, 3(2), 156–178.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Throsby, D. (2001). *Economics and culture*. Cambridge University Press.
- UNESCO. (2013). *Creative economy report 2013 special edition*. UNESCO Publishing.
- UNESCO. (2020). *Learning environments for lifelong learning*. UNESCO Publishing.